

Tremp i Balaguer amb el Montsec al mig

La manera com es van anar agrupant els pobles que havien d'acabar formant l'àrea que configura la nostra comunitat lingüística, la nostra nació, és, en si mateixa i en cada cas, una història peculiar i apassionant. Tant la implantació i l'arrelament al llarg del territori com les fronteres que l'han anat definint són el resultat de circumstàncies diverses i de fets sovint fills de l'atzar, però que han donat lloc a una realitat que ha resistit tots els embats de la història i han configurat i han consolidat la nostra personalitat com a poble.

Avui, des d'aquestes terres, ve de gust de pensar-hi, però no cediré a la temptació de furgar en cap d'aquestes causes perquè seria com posar-se a cabdellar un fil inacabable. Així i tot, com que som on som, a Balaguer, i jo vinc d'on vinc, de Tremp, no em sé estar d'esbossar algunes referències que vinculen i posen al mateix sac aquests dos grups humans que venen de lluny i avui compleixen bé amb la missió i la responsabilitat de ser baluards de l'àrea ponentina, que és d'on han vingut sempre i continuen venint les pitjors ventades.

Aquesta missió conjunta s'ha produït en el temps, encara que cada un ve d'un origen diferent. Com és generalment admès, tot i estar separats per una distància més aviat curta, Tremp és a la muntanya i Balaguer és al pla. Una muntanya i un pla separats, això sí, per una muralla com la serra del Montsec, però que a la fi havia d'esdevenir estratègica a l'hora de defensar i de reconquerir el país enfront de l'onada musulmana en aquella franja occidental. Al principi, va ser una barrera que va fer poc còmodes l'accés i l'establiment als «moros», que és com sempre ha estat reconeguda aquella host ocupant en aquelles, per a ells, envitricollades terres pallareses, i, després, un cop foragitats, es va convertir en la millor defensa per a evitar-ne el retorn. L'operació, cal recordar-ho, no va ser fàcil. La memòria d'un

cabdill bàsic en aquella comesa com va ser Arnau Mir de Tost i la presència, encara ara, de la ferrenya filera dels que avui anomenem «castells de frontera», que van des de Llordà fins a Viacamp, passant per Toló, Sant Gervàs, Mur i Girbeta, en són testimonis.

A la fi del segle x, Tremp ja va quedar força a recer fins i tot de les successives escaramusses reinvasores i s'incorporava en aquell espai embrionari que havia d'esdevenir el nucli inicial de la nostra nació i que hem coincidit a qualificar com la «Catalunya Vella». Un espai que, ja des del principi, va anar adquirint personalitat i presència en l'àmbit europeu, com ho demostren fets puntuals i significatius, com les assemblees de pau i treva de Toluges, o la proliferació i la densitat de temples romànics que encara caracteritza tot el territori.

El cas és que aquella embranzida va portar el valerós Arnau Mir de Tost a vèncer el Montsec i a conquerir i poblar la vall d'Àger, però no va aconseguir imposar-se a la línia sarraïna establerta entorn de la suda de Balaguer, i no fou fins a l'inici del segle XII que Guerau de Cabrera, net d'Arnau Mir, la va conquerir definitivament.

D'entrada, doncs, Tremp i Balaguer s'havien incorporat a la nació naixent amb una diferència cronològica determinant, però l'agregació immediata al comtat i, successivament, al bisbat d'Urgell, van permetre a Balaguer d'afegir-se des del primer moment a l'alçada unificadora que la força d'una llengua comuna va anar consolidant, sobretot a partir de la segona meitat del segle XII. En aquell moment, ja sense presència sarraïna, va anar quedant definit el terror que havia de configurar la Catalunya actual, i Tremp i Balaguer es van convertir, en els seus espais respectius, en dos sentinelles cabdals del perímetre d'aquest territori.

És lògic que, des del primer moment, la presència d'aquest Montsec, que, tot i els seus 1.700 m, no és més que un preavis de l'abruptesa que després adquireix la zona pirinenca, influís en la independència d'aquests espais, ja que des de la plana balaguerina es veia com una muralla i des de la conca trempolina com un mur de contenció que en ambdós casos feia respecte de travessar.

Cal dir, però, que des de sempre hi ha hagut camins que, a través d'aquesta serra, han mantingut la comunicació entre aquestes dues comarcades. Les cabaneres, o camins ramaders, que facilitaven als grans ramats de les terres altes del Pallars d'exercir la indispensable transhumància, n'eren els punts referencials.

El popular coll d'Ares, al Montsec d'aquest nom, entre Sant Esteve de la Sarga i Àger, ara centre d'atracció dels practicants del parapent, era el pas més franc i concorregut; malgrat això, els congostos, com el de Terradets des de fa segles, el del Pas Nou posteriorment i el de Mont-rebei des de 1924, tot i ser de camí més dificultós, també eren molt utilitzats perquè evitaven haver d'accedir al llom de la serra. Un topònim revelador, ara molt oblidat, el puig del Camí Ramader, al Montsec de Rúbies, fa creure que era de pas habitual abans d'atrevir-se a solcar el

del contigu Pas Nou, que obre camí entre l'Hostal Roig i Vilanova de Meià. Cal dir que la portella Blanca, al Montsec de Rúbies, i el pas de l'Osca i la collada de Colobor, al Montsec d'Ares, també permetien anar d'una banda a l'altra a peu si es tenia una bona cama.

Ara l'accés per Terradets, el Pas Nou i el coll d'Ares es pot fer amb tota mena de vehicles, mentre que la resta ha quedat reduïda pràcticament a l'àrea de l'excursionisme. A això s'ha d'afegir la possibilitat del tren, que l'any 1924 va arribar a Balaguer, i el 1950, a Tremp, i que uneix els dos pobles d'una manera «fèrria».

Tot i així, cal dir que la relació entre Tremp i Balaguer no ha estat mai gaire intensa. Tots dos són autosuficients i tenen la responsabilitat d'atendre les necessitats dels nuclis més petits de l'entorn i, subsidiàriament, de complir amb la condició de cap de comarca, amb la qual cosa no han tingut gaires ocasions d'ajudar-se mútuament. Tremp, voltada de muntanyes i relativament allunyada del riu, la Noguera Pallaresa, va sorgir el segle IX a recer del temple de Santa Maria de Pallars, ara de la Mare de Déu de Valldeflors, i sempre s'ha mogut dintre d'una població migrada que tot just ara s'ha consolidat en els sis mil habitants. Quant a Balaguer, tot i el fre que li pogués suposar la proximitat de Lleida, el fet d'estar situat al mig de la plana oberta, la immediata d'un riu com el Segre, que és una artèria de vida, i el rang que li conferia l'antiga suda, convertida en l'important Castell Formós, que havia d'esdevenir residència dels comtes d'Urgell, li han permès de doblar llargament la població.

Amb un esperit comú i una funció paral·lela, encara que cada un en el seu espai, una cosa els ha agermanat sempre: és el fet de gaudir del clima mediterrani, que els proporciona un paisatge equiparable, on senyoregen els cereals i són presents els ametllers i els olivers com a arbres familiars, encara que Balaguer es pugui vantar, a més, d'uns bons fruiterars gràcies a un temps més benigne.

Un altre aspecte que els posa al mateix sac és la seva pertinença a l'àrea del català occidental. Però aquí, atesa la gran varietat de matisos que, com a llengua viva, ens ofereix la nostra parla en cadascun dels seus àmbits dialectals, ens embolicaríem —i aquesta no és la qüestió— si ens proposéssim analitzar-ne les afinitats o les diferències. El fet més aparent és que el Montsec no és un factor diferenciador perquè allò que és evident, sense entrar en detalls, és que la forma pròpia del parlar de Tremp és més pròxima a la de Balaguer que a la de la Pobla de Segur, tot i formar part de la mateixa comarca. Detallar-ne els trets específics seria entretingut, però com a fet purament anecdòtic es pot recordar la presència esporàdica al vessant nord del Montsec d'algunes expressions verbals amb les formes del subjuntiu amb *o* —*vine quan vulgos, no tingos por, és millor que no digo res*—, que trobem habitualment en alguns sectors de la Noguera i més enllà.

Hem dit que mai no hi ha hagut tendència a tenir una relació sistemàtica. I això es pot entendre si partim de la base que, des de l'origen, la consolidació de la

nostra identitat a l'àrea ponentina s'ha anat produint del nord cap al sud i, de fet, mirant cap a l'est amb el mar com a horitzó. Podem dir que entre tots plegats, en un mil·lenni, per donar forma i sentit al nostre país, hem fet, en l'aspecte humà, el que en milions d'anys han fet —i aquí em plau fer-me meva la colpidora metàfora de la notable i benvolguda escriptora trempolina Maria Barbal— les pedres de tartera, que han iniciat el seu abrupte recorregut, si cal a l'altiva Pica d'Estats, i han anat rodolant i cobrint tot el nostre terror fins a fondre's suaument amb l'aigua i, al final, formar el contrast total que és el delta de l'Ebre. Tremp i Balaguer, tot i el Montsec al mig, es van afegir des de l'inici a aquesta allau que s'endevinava fecunda i han estat sempre baules fidels a aquest camí.

El Montsec, en definitiva, tant per a l'un com per a l'altre, és un punt referencial que, més que separar, uneix. Podríem dir, recordant la visió que els occitans van saber tenir dels catalans i que Maragall va copsar i actualitzar com a fet vinculant en la seva *Glosa*: «Aquelles muntanyes —que tan altes són, me priven de veure— mos amors on són». Una muntanya, en aquest cas, que ha fet de pern d'uns sentiments comuns i que tradicionalment ha vingut ben de gust de traspasar als uns i als altres per motius personals i sovint sentimentals. En un sentit, en són una bona prova l'assistència tradicional, esperada i agraïda, de noguerencs a l'aplec de Sant Salvador del Bosc, a mig vessant nord del Montsec de Rúbies, o la voluntat, gairebé penitencial, d'acudir a l'església de Sant Pere d'Aransís, advocat contra la ràbia, en les ocasions que es preveia el perill d'aquesta malura, i en l'altre ho és, i ho ha estat sistemàticament, el desig de tants i tants pallaresos de veure consagrada la seva unió matrimonial davant del Sant Crist de Balaguer.

Aquesta consciència de veïnatge, de bon veïnatge, no es contradia amb la inèrcia de la seva consciència de «pedra de tartera», que els ha dut sempre a mirar cap al mar, amb Barcelona com a horitzó rutilant: els conquesos, havent de superar d'entrada el cercle de muntanyes que els envolta i sabent que, des del cim de Comiols, ja podrien albirar la silueta de Montserrat, que els marcava el camí a seguir amb Ponts i Calaf com a fites senyaleres, i els noguerencs, encaminant-se plana enllà amb la mirada fita en Cervera i també amb Montserrat com a punt de referència. Aquesta tendència no separava, sinó que coincidia en un mateix concepte i sentiment de país.

Un sentiment que els ha portat sempre a objectius comuns i a viure paral·lelament les vicissituds i les il·lusions que, en cada moment, hem patit i gaudit com a catalans. Dos casos concrets de moments determinants de la nostra història en són uns bons exemples: el càstig que van haver de suportar per la seva adhesió fidel a l'arxiduc Carles durant la malastruga guerra de Successió, i el patetisme amb què van viure i patir amb pocs dies de diferència la irrupció de les tropes franquistes a Catalunya, quan van haver de fer front, una vegada més, a la seva condició de sentinelles ponentins.

La realitat és que, tot i aquests sotrac històrics, han sabut mantenir sempre la responsabilitat i la cohesió de l'àrea comarcal que tenen encomanada i mai no han prescindit els uns dels altres, ni tan sols a l'hora de vetllar per qüestions d'interès comú, com ara millorar els mitjans de comunicació, carreteres i tren, ni en casos de col·laboració més ocasional. En aquest sentit, és significativa la relació que es va establir entre el Centre Excursionista de Balaguer i la Societat Amics de la Muntanya, quan l'any 1964 aquesta entitat trempolina es va disposar a fer-se un lloc en el món de l'excursionisme i va trobar de seguida l'ajut i el consell del grup balaguerí, que des de 1929 aplegava els excursionistes de la Noguera.

Si ens fixem en un altre baròmetre com la premsa local en català, trobem que, en aquest cas, Tremp es va anticipar el 1903 amb l'aparició, cal dir que força efímera, del setmanari *La Veu de la Muntanya* i que Balaguer no s'hi va afegir fins el 1912 amb el mensual *La Falç*. Les publicacions s'hi han anat succeint esporàdicament, per bé que al llarg del segle xx Balaguer, amb un potencial superior de lectors, fet important en aquests casos, en conjunt ha ofert un nombre de títols superior, més o menys reeixits en tots els casos. Normalment, és lògic, eren d'àmbit comarcal, però en aquest sentit cal remarcar el quinzenal balaguerí *Pla i Muntanya*, que des de 1923, fent honor al seu nom, va tenir presents totes les terres pallareses que donen aigües al Segre. En el camp més estrictament literari, hi ha un fet, fins a cert punt potser més anecdòtic, que també les uneix, i és que l'escriptor reconegut com a balaguerí Ramon Macià i Alegret, autor de llibres com *Encara neixen dies* i *Vents de port* i, potser, com a més aparent, de la novel·la històrica *Els esquarterats*, basada en l'episodi del regicidi de Ferran II el 1492, va néixer a Tremp ara fa un centenar d'anys. En allò que ha deixat escrit segur que hi podem trobar paraules apreses a ambdós costats.

En general, doncs, cada un ha fet el seu camí, però amb molts punts de coincidència. Com a fet rellevant, quant a la seva condició de posseir el títol de ciutat, Balaguer, atesa la seva importància, es pot vanter de lluir-lo des de molt enllà i Tremp, des de 1884. Fins i tot, en la denominació popular, han sabut trobar una terminació comuna per al gentilici: *balaguerins* i *trempolins*, aquests darrers fent ús, això sí, d'un increment, en aquest cas, *ol*, curiositat peculiar pràcticament única en formes gentilícies, que no trobem aplicada en topònims monosil·làbics que podríem considerar paral·lels, com Valls, Sort o Reus.

Com és habitual, també són objecte de dites populars que els apliquen els pobles del voltant i que, tot i que ben sovint reflecteixen trets positius però també pejoratius, no poden ser vistes més que com un reflex de la franquesa que comporta el veïnatge i, sobretot, tenen la gràcia de ser espontànies. Ara tampoc no és el moment de mirar quantes en podríem desenterrar, i dic *desenterrar* perquè aquest tipus d'expressions tendeixen, dissortadament, a anar desapareixent.

Recordem-ne, encara, un parell de cada. De Tremp: *Trempolins de Tremp*, *bona vila i mala gent* i *Gent de Tremp*, *gent de bon tremp*, i de Balaguer: *Si vas a*

Balaguer, esmorza primer i La curiosa de Balaguer es pixava dins del saler. Segur que entre tots encara n'hi podríem afegir, i és bo que, sempre que en tinguem ocasió, procurem no deixar-les en l'oblit.

Després de passar per etapes puixants o sofertes, alegres o tristes, al cap de mil anys Tremp i Balaguer poden mirar enrere satisfets i encarar el futur amb la serenitat que els ha portat fins aquí. Tenien la missió bàsica de mantenir l'equilibri demogràfic de la zona i de vetllar-hi, i també de fer que la llengua que hi van veure néixer i arrelar s'hi mantingués com a valor més identificador de la nostra personalitat. I això ho han complert. Els vaivens de la població al llarg del temps són sempre difícils de controlar, però el millor exponent que ho han fet bé és que tant l'un com l'altre a hores d'ara apleguen més habitants que mai i que han sabut conservar en tot el seu territori, malgrat els atacs i les onades invasores que hem patit d'una manera successiva, l'hegemonia absoluta de la llengua que ens agermana.

Aquesta trajectòria, humil, normal, conscienciosa i, sobretot, continuada els ha portat a ser una comunitat convençuda del seu compromís amb el país i a anar junts en el resolut i il·lusionat camí cap a la independència que aspirem a aconseguir. Segur que Tremp i Balaguer, Balaguer i Tremp, es complauran a trobar-s'hi.

JORDI MIR
Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans

Si vol eixamplar l'horitzó cap al sud, el Pallars ha de superar el Montsec. (Fotografia: Jordi Mir)

Des de la vall d'Àger, al llinard del pla, el Montsec es mostra com un veritable escull de cara al Pirineu. (Fotografia: Jordi Mir)

El castell de Llordà ha quedat com el màxim exponent de l'arquitectura romànica civil a Catalunya. (Fotografia: Jordi Mir)

El castell de Mur va ser el gran baluard de la frontera pallaresa. (Fotografia: Jordi Mir)